

KUR'ÂN-I KERİM CİLDLERİ

Ahmet Saim ARITAN*

ÖZET

İlk olarak Orta Asya'da VII. yüzyıl'da ortaya çıkan cild san'atı, İslamiyet'in zuhuru ve Kur'ân-ı Kerim'in nüzülü ile daima onun koruyucusu olmuştur.

İlk İslâm cildi örnekleri Ümeyye Câmii Kütüphânesi'nde çıkan bir yangın sonucunda İstanbul'a getirilen Şam Evrâkı arasında bulunmaktadır. Emevî devrine ait sâde cildlerden sonra Abbâsi cildleri bugünkü müzeyyen san'atlı cildlerin başlangıcı olmuştur. Bu cildlerin de cild san'atı'nın tarihi seyrine baktığımızda Uygur Türkleri tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Zaten içeride örneklerini verdiğimiz cildleri yapan topluluklara baktığımız zaman, hemen hepsini Türklerin temsil ettiği topluluklardır. Bu çalışma ile Emeviler'den günümüze Kur'ân-ı Kerim için cild kapaklarını araştırmacıların bilgilerine sunmaktayız.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân-ı Kerim Cildleri, Cild san'atı, Cild kapakları, Emevî devri, Abbâsi devri, Uygur Türkleri.

QUR'ANIC BOOK BINDING

The Book binding that firstly emerged in Central Asia at the VII. century, with the coming of Islam and the Qur'an revelation, it has always been his protector.

Examples of the first book bindings of Islam, brought to Istanbul as a result of a fire in the Library of Umayyad Mosque, it is located between Damascus Documents. Abbasi's simple skin to skin after the Umayyad period, the skin was the beginning of today's artistic decoration. When we look at the course of this volume on the art of the skin, was done by the Uighur Turks understood. When we look at examples of artists who already inside our skin, just as all communities are represented by the Turks. In this study, the Umayyads to the present available information, the researchers offer the Holy Quran Volume caps.

Key Words: Qur'anic Book Binding, Book binding, Volume caps, Umayyad period, Abbasi period, Uighur Turks.

"Kitap, her dinin en kutsal varlığıdır. Kur'ân-ı Kerîm de Müslümanların. Bu kutsalı korumak için de onları, en güzel cildlerle donatmışlardır. Bu anlayışla gelişen İslâm cildcilik sanat geleneği, Batı'daki geleneği aşmıştır. Türk cildi ise İslâm ülkeleri içinde önemli bir yere sahiptir".

Bundan XV asır önce müşerref olduğumuz İslâmiyet, çok kısa bir süre içerisinde kendi kültür ve medeniyetini doğurmuştur. Kültür, dini ile, dili ile, gelenek ve göreneği ile, san'atı ile bir milletin, bir toplumun kimliğidir. San'at ise bir medeniyetin görsel belgeleridir.

İslâm san'atlarında 15 kadar san'at iki bölüm hâlinde ele alınır: *1-Câmi'*, *2-Kur'ân-ı Kerîm*. Câmi'; mimâri, taşçılık, ahşap, çini, maden, kalem işi, alçı, malakâri, revzen (vitray) gibi san'atları bünyesinde barındırırken Kur'ân-ı Kerîm de kağıtçılık, hüsn-i hat, tezhîb, minyatür, cild ve ebrû san'atları ile iç içe yaşamakta ...

Bu bakımdan bir çok dinde olduğu gibi İslâm san'atının da kaynağı, san'atçıyı besleyen ana pınar, din ve inanç olgusudur.

Cild: Bir kitap veya mecmuanın yapraklarını dağılmaktan korumak için yapılan koruyucu kapağa denilmektedir. Cild kelimesi Arapça olup *deri* anlamına gelmektedir. İlk cildler tahtadan, daha sonra sadece deriden yapılmışlarken yüzyıllar boyu süren gelişmeler sonucunda; mukavvâ üzerine deri, kâğıt, kumaş vs. kaplanarak koruyuculuk vasfı yanında san'at eseri özelliği de kazanmışlardır.

Orta Asya'da ortaya çıkan Cild san'atı, Mezopotamya, İran, Irak, Suriye, Anadolu ve Mısır'da VII.-XV. yüzyıllarda tarihî seyrini sürdürürken, XIV-XV. yüzyıllarda Timurlu, Akkoyunlu, Karakoyunlu vs. Türkmen boyları yeni bir cild üslûbuyla, Osmanlı cild San'atı'yla beraber Türk cildi'ni doruğa çıkarmışlardır. Bu san'at, XVI. yüzyılda başta İtalya olmak üzere Avrupa cild san'atı'nı da etkilemiştir¹

Bugünkü mânâda deriyle kaplı bir kitap cildini ilk defa Uygurlular VII. yüzyılda yapmıştır. A. Von le Coq tarafından ortaya çıkarılan bu cildler (Resim:1), minyatür ve tezhiplerle bezenmiş yazma eserleri örtmekte olup üzerlerindeki tezyînat geometriktir.²

Cild tarihçesine bakıldığı zaman, İslâm cildlerini, İslâm sanatlarının genelinde de olduğu gibi, büyük oranda Türk cildleri'nin temsil ettiği görülür.

¹ Rosamond E. Mack, "Cilt ve Lâke Sanatı", *Doğu Malı Batı Sanatı* (çev. Ali Özdamar), İstanbul 2005, s. 206-226.

² Resim:1a, Uygur başkenti Hoço'da, Mani dinine ait VIII – IX. asırlardan tapınakta (Grünvedel, K.) bulunan cild kalıntısı (Berlin Dahlem, Staatliche Museen, Preussischer Kulturbesitz, *Turfan Sammlung*, III 6268); Resim:1b, A Von le Coq, Chotscho, Berlin 1913, s. 8). Bu cildleri A. Von le Coq (Chotscho, *Archiv für Bunderlei*, Berlin 1913, X. Jahrgang, Heft III, 8) VI-IX. yüzyıllar arasına; Emel Esin (BİTİG: İlk Devir Türk Kitap Sanatları ", *Kemal Çiğ Armağan Kitabı*, İstanbul, 1984, s. 113 ve 120), VIII.– IX. yüzyıllara; İsmet Binark ise "Türk Kitapçılık Tarihinde Cilt Sanatı" , *F.Ü. Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu Bildirileri*, Elazığ 1987, s. 92) VII. yüzyıla tarihlemektedir.

"Cild, Türk-İslâm san'atlarından bir güzel... Ama tek başına bir güzellik değil, Yüceler Yücesi'nin Yüce Peygamberimiz'e indirdiği sonsuz ve değişmez güzel; Kur'ân'la birlikte yaşayan bir güzel... Daha doğrusu "Güzeli Koruyan Güzül ..."

Uzun yıllardır yaptığım araştırmalar sonucunda anlaşılmaktadır ki en büyük ve en müheykel, en güzel ve en emekli cildler öncelikle Kur'ân-ı Kerîmler için yapılmış olup sonra sırasıyla Tefsir, Hadis v.b. eserlerin cildleri gelmektedir.

Çalışmamızda, bir yandan İslâm Cild san'atı'nın tarihçesini anlatırken bir yandan da mümkün olduğunca dönem örneklerini Kur'ân-ı Kerîm cildlerinden vereceğiz.

İslâm cildlerinin en erken örneklerinden birisi, Emevîler Dönemi'ne ait bir Kur'ân-ı Kerîm cüzünün cildir (Resim:2). VIII. yüzyıla ait bu cild, ahşap üzerine açık kestane bir renk deri ile kaplıdır. Ön kapağın ortasında bir daire ve içinde altı kollu bir yıldız bulunmaktadır. Bu kapakları kapalı tutabilmek için kenarlarına demirler yapılmış olup deri-ipler buralara bağlanmaktaydı ³.

Kur'ân-ı Kerîm cüzlerinin bir kutu şeklinde muhafaza edilenleri de görülmektedir (Resim:3). IX. yüzyıla tarihlendirilen ve Abbasi dönemine ait olan bu kutu cildlerin yan kısımlarına ve kapağın üzerine, âletle süsleme yapılmıştır.

IX. yüzyıl da Halife Mu'tasım Billah (833-842)'ın teşvik ve himayesinde Samarrâ'ya yerleştirilen Uygur Türkleri, burada yaptıkları cildlerle İslâm Cild San'atı'na büyük ivme kazandırmışlardır.

Elimizde bu döneme ait IX. ve X. yüzyıllara ait birkaç örnek bulunmaktadır. Bu örnekler Şam Ümeyye Câmii'nde bulunuyordu. Çıkan bir yangın sonucunda 1911 yılında Topkapı Sarayı'na, oradan da 1913 yılında Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'ne getirilen ve "Şam Evrâkı" olarak adlandırılan yaklaşık 250.000 varaklık belgeler arasından ortaya çıkarılmıştır.

TİEM, ŞE:13900'da kayıtlı bir cüzün cildi yatay olarak yapılmıştır (Resim:4-5). Ön (üst) ve arka (alt) kapakları farklı karakterde yapılmıştır. Ön kapağın üstünde irice *El mülkü l'illah* altında *Mâşâallah* yazıları görülmektedir. Yazının etrafında 4'lü gülçeye benzer bir aletle basılmış zencirek (II II) şeklindeki bir aletin gezdirilmesi ile oluşturulmuştur. Arka kapakta da "kâne" yazısı görülmektedir. Yazı ve zencireği ön kapak tarzında yapılmıştır. Koyu kahverengi deri, ahşap üzerine kaplanmıştır.

Başka bir örnek, gene TİEM, ŞE:2035'te bulunan bir Kur'ân-ı Kerîm cüzüdür (Resim:6). IX-X. yüzyıla tarihlendirilebilecek olan bu cild normal kitap formunda dikey olarak yapılmıştır. Koyu kahverengi deri ile kaplı kapağın üzerinde, zemini tam dolduran örgülü bir süsleme görülmektedir. Bu örgüler Resim:4-5'te olduğu gibi âletle taramalı şekilde yapılmıştır. Kapakta zencirek bulunmamakta-

³ Erken dönem İslâm cildleri için bkz. Zeren Tanındı, "Kur'ân-ı Kerîm Nüshalarının Ciltleri ve Tezhipleri", 1400. Yılında Kur'ân-ı Kerîm, İstanbul 2010, s. 190-121.

dır. Bu tarz bir süsleme Anadolu Selçuklu cildlerinde sıkça karşımıza çıkmaktadır.
4. Kapak, ön taraftan bir sıırımla bağlanmaktadır.

TİEM, ŞE:13895'te bulunan bir cüz (Resim:7), cild tarihi açısından çok önemlidir. Yatay olarak uygulanmış olan cild kahverengi deri ile kaplıdır. Bu cild, belki de bilinen ilk miklepli cildir. Ayrıca kapaklar ve miklep üzerinde bulunan zencirekler, kendisinden sonra ve özellikle Anadolu Selçuklu ve Memlûk cildi örneklerinde sıkça karşılaşılan "Samarrâ motifleri" ile bezenmiştir⁵. Bu örnek de önceki örnek gibi IX-X. yüzyıla tarihlendirilebilecektir.

Bu döneme ait son örneğimiz ise TİEM, ŞE:13893'te bulunan bir cildir. Yatay olarak tasarlanmış olan cildde koyu kahverengi deri, ahşap iskelet üzerine kaplanmış (Resim:8). Bu örnek, bize, bugünkü anlamda şemse ve zencireği ile bir cild formunu sunması açısından çok önemlidir. X. yüzyıla ait olan bu örnekte zencirekler diyagonal tarama şeklinde yapılmış, köşelerine de içlerinde okanamayan Kûfî yazıların yer aldığı yuvarlak mühürler yerleştirilmiştir. Şemsesi ise içleri taramalı örgülerle ve ortası boş baklava dilimi şeklinde yapılmıştır.

Gene İslâm cildlerinin bilinen erken örneklerinden birisi Kuzey Afrika bölgesindedir (Resim:9). Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Y.Y.744'de kayıtlı bu yatay Kur'ân-ı Kerîm, XI. yy sonu, XII. yüzyıl başlarına ait olmalıdır⁶.

Ön kapakta en dışta bir bordür bulunmakta olup Türk tarzı anahtarlı geçmeli olarak tezyîn edilmiştir. Geniş bir cedvelden sonra sarmal zencirek yapılmıştır. Köşebend yoktur. Şemse merkezinde çok iri, kapakla mütenasip olmayan yuvarlak bir şemse bulunmaktadır. Şemse içi, sık örgülerle tezyîn edilmiştir. Kapağın bordürü, şemse merkezi ve muhtelif yerlerde altın kakma noktalar vardır. Bunlar da kapağın tarihini en erken XII. yüzyıl başlarına götürmektedir. Arka kapak, ön kapağa benzerse de daha sade yapılmıştır.

İslâm cildindeki bu gelişme, XII. yüzyıla kadar Fatımîler, Gazneliler, Büyük Selçuklular'la devam etmiştir⁷.

Elimizde bu döneme ait bir Kur'ân-ı Kerîm cildi bulunmaktadır (Resim:10)
8. Paris Biblioth que National, Arabe: 6041'de bulunan ve 1100'ler civarına tarihlenen bu cildde de 2 sıra zencirek-bordür bulunmaktadır. Dışta bulunan zencirek, sarmal şekildedir. İçteki bordür ise geçme ve örgü şekindedir. Köşebend bulunmamaktadır. Şemsesi yuvarlaktır. Şemse zemini zencir-i sa dete benzer düğüm şeklindeki örgülerle tezyîn edilmiştir. Zencirek, bordür ve şemse motiflerinin içleri

⁴ Bu konudaki örnekler için bkz. Ahmet Saim Arıtan, "Anadolu Selçuklu Ciltleri", *Türkler*, C. 7, Ankara 2002, s. 933-943.

⁵ Bkz. Ahmet Saim Arıtan, "Anadolu Selçuklu ve Bu Usl bu Taşıyan Cildlerde Zencirek Tipolojisi Denemesi" *İstem*, S. 1, Konya 2003, s. 85-102.

⁶ Zeren Tanındı, bu cildi her ne kadar IX-X.yüzyıllara tarihlendirmekte ise de, bu yüzyıllarda bu kadar gelişmiş bir cilde pek rastlanmamaktadır (Bkz. Z. Tanındı, "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde Ortaçağ İslâm Ciltleri", *Topkapı Sarayı Müzesi*, S. 4, İstanbul 1990, s. 103, R.1).

⁷ Kemal Cığ, *Türk Kitap Kapları*, İstanbul 1971, s. 7.

⁸ Bkz. Francis Richard, *Splendeurs Persans, Manuscripts du XVII e Si cle*, Paris 1997, s. 19.

tarama şeklindedir. Bu örnekle, önceki örneğin (Resim:9) benzerliği dikkat çekicidir.

XI. yüzyılın sonlarından itibaren Anadolu'ya hâkim olan Selçuklular, Orta Asya cild San'atı birikimini Anadolu'ya taşımışlar, geliştirmişler, burada XII.-XIII. yüzyılda ve XIV. yüzyıl I. çeyreğinde çok güzel cildler meydana getirip Türk-İslâm cild san'atı içerisinde önemli bir yere sahip olmuşlardır.

Anadolu Selçuklu dönemi cildleri, bizlere gerek tasarım gerekse çeşitlilik açısından çok şaşırtıcı ve güzel örnekler sunmaktadır.

Bu döneme ait bilinen en eski örnek, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi III. Ahmed :105'te bulunan 549/1154 tarihli, Kur'an ve Hadis ile ilgili bir eserdir (Resim:11). Bu cild kapaklarının tasarımı Resim: 9'daki Kuzey Afrika (Tolunoğlu) ve Resim:10'daki Gazneli/Büyük Selçuklu cildi ile büyük benzerlikler taşımaktadır.

Anadolu Selçuklu Kur'an cildlerinin en güzel örneklerinden birisi Mevlânâ Müzesi, İhtisas: 5787-5788'de kayıtlı bir cüz takımıdır (Resim:12-13). Resim: 4-5'te geçen Kur'an cüzünde görüldüğü gibi ön ve arka kapaklar farklı tasarlanmıştır. Ön kapak (Resim:12), dilimli yuvarlak şemseli iken, arka kapak (Resim:13) 8 kollu yıldız şeklindedir.

Ön kapakta, dışta 4 kollu yıldızların görüldüğü geçmeli bir zencirek, onun içinde ince sarmal bir zencirek vardır. Kapakların alt ve üst taraflarında alınlık şeklinde, dört kollu bir formun içinde tepeliklerin bulunduğu bir sıra zencirek daha vardır. Köşebendleri iki dilimli olup dilim içleri, balık pulları ile doldurulmuştur. Köşebend merkezinde ise münhani (istiridye)ler vardır. Şemse çok dilimli yuvarlak formda olup merkezinde sık örgülü bir süsleme görülmektedir.

Arka kapakta post-samarra'lı bir zencirek vardır. Bunun içinde, ön kapakta olduğu gibi alınlık şeklinde, ön kapağın dış zencireği aynen uygulanmıştır. Köşelerde, düz, önünde sade tığların bulunduğu bir köşebend görülür. Şemseli irice 8 kollu yıldız şeklindedir. Yıldız kollarının birbirini kestiği yerlerde meydana gelen üçgenlerin içleri iri balık pulları ile doldurulmuştur. Bu sebeple, merkezde görülen sekizgenin dışındaki zencirek geçmelidir. Sekizgenin içi kare 4 noktanın etrafında teşekkül eden örgülerle tezyin edilmiştir. Mikleb tezyinatı ön kapak tarzındadır.

Selçuklu cildlerinin karakteristiğinden birisi de kapak içlerinin de müzeyyen oluşudur. Bunu bu örneğimizde de görmekteyiz (Resim:12).

Anadolu Selçuklu Dönemine ait bir çok örnek verilebilirse de makâlenin hacmi buna izin vermemektedir.

Anadolu Selçuklu cild üslûbu, XIII. yüzyılın III. çeyreğinden itibaren Memlûkler XIV. yüzyıldan itibaren de İlhanlılar, Celayirliiler ve Karamanoğulları başta olmak üzere Anadolu Beylikleri cildler'inde devam etmiştir.

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi E.H:232'de bulunan bir Kur'an-ı Kerim cüzü İlhanlı dönemine aittir (Resim:14). 1306 yılında Musul'da Hazret-i Ali'nin 18. kuşaktan torunu Ali b. Muhammed b. Zeyd b. Muhammed tarafından yazılmıştır. Koyu kahverengi deriden yapılan kapaklarda dışta 2 sıra zencirek, içte

ise çok geniş örgülü bir bordür bulunmaktadır. Örgüler arasında altın kakmalı noktalar vardır.

Köşebendler düz cetveli olup içleri 7 kademeli örgülüdür. Kapak şemseleri 8 kollu yıldız ve uzantısındaki 8 kapalı kollu yıldız şeklindedir. Merkezdeki 8 kollu yıldızın uzantısında tekrar 8 kollu yıldız teşekkül etmiş, onun devamında da kapalı kollu yıldız ortaya çıkmıştır. Merkezdeki 8 kollu yıldız ile kapalı kollu yıldızın içleri de örgülerle tezyin edilmiştir. Sertâbı tamir esnasında düz deri ile kaplanmıştır. Miklebi, her şeyi ile kapağın formunda yapılmıştır.

XIV. yüzyıla ait başka bir örnek de Karamanoğlu Beyliği'ne aittir (Resim:15). Karamanoğlu Cild san'atı, başta Büyük Selçuklular olmak üzere, Anadolu Selçuklu, İlhanlı ve Memlûk san'atlarından etkilenmiştir⁹. Tabiatıyla bu etkileşim büyük oranda Anadolu Selçuklularından olmuştur. Hatta bu etkileşim en çok da Anadolu Selçuklularının başşehri Konya merkezlidir.

Mevlânâ Müzesi 12 numarada kayıtlı bir Kur'ân-ı Kerîm, Karamanoğlu Dönemi Cild san'atı ihtisâmını bütün açıklığı ile gözler önüne sermektedir. (Resim:15-16). 1314-1315 yılında Konya'da İsmail b. Yusuf tarafından yazılıp, Yakup b. Gâzi el-Konevî tarafından tezhiplenip, Karaman Beyi Halil b. Mahmûd b. Karaman'a ithâf edilmiştir. 2 cild hâlinde yazılan Kur'ân-ı Kerîm'in 1. cildi daha az yıpranmış olup kapakların miklepleri kaybolmuştur. Kapaklar genel karakteri, kullanılan zencirekleri, ön ve arka kapakların farklı tasarımlı oluşu gibi sebeplerle tamamen Anadolu Selçuklu geleneğini devam ettirmekte ise de Karamanoğulları'nın san'at ve tasarımı, XV. yüzyılda Osmanlı ve diğer Türk cildlerinde görüldüğü gibi kartuş(pafta)lu bir bordürle çevrilmiştir. İçlerinde ince örgülerin görüldüğü bordürün kenarlarında ve kartuş aralarında sarmal zencirekler vardır. Kapağın üst ve altında birer kitâbelik (alınlık) bulunmakta olup içleri, dıştaki bordürlerden farklı şekilde tasarlanmış örgülerle tezyin edilmiştir.

Ön kapağın zemininde iri hatâîlerin bulunduğu nebâti süsleme vardır (Resim:15). Merkezde ise oldukça iri, kenarları çok dilimli yuvarlak, uçlarına eklenen uzantılar ile oval intibâi uyandıran bir şemse bulunmaktadır. Yuvarlağın merkezinde beşgenden büyüyen geometrik tasarım uygulanmıştır. Bunun sonucu doğan muhtelif geometrik şekillerin içleri farklı desenlerle doldurulmuştur. Şemse uçlarında bir agrafla başlayan tepelikler salbek olarak kullanılmıştır.

Arka kapakta ise tam bir zencirek sergisi vardır (Resim:16). Sırasıyla en dışta geometrik, uzun geçmeli, 4 kollu kartuşların içindeki tepelikli, kısa geçmeli ve 4 kollu yıldızlı zencirekler görülmektedir. Bunlar yanlarda 5'er, üst ve altta ise 7 sıradır. Kapağın üst ve altında ön kapağa göre daha geniş alınlıklar bulunmakta olup tezyinatı tam ve yarım altıgenler ile kazayağı motifleriyle tasarlanmış geometriktir. Şemsesi tam zeminli geometrik tasarımlıdır. Merkezdeki 10 kollu yıldızdan başlayarak uzantılarıyla zemin dolmaktadır. Burada meydana gelen geometrik şekillerin içleri muhtelif desenlerle süslenmiş olup, aralarına da çok ince iğne perdahı uygulanmıştır.

⁹ Zeren Tanındı, *Topkapı Sarayı*, s. 115.

İç kapaklar, bir Anadolu Selçuklu karakteristiği olan hafif kabartmalı olarak yapılmıştır (Resim:17). Küçük helezon(spiral)lar üzerindeki kanatlı rûmiler ve aralarındaki tepelik (kapalı form) lerle tezyin edilmiştir.

Bu örnek, gene Mevlânâ Müzesi No:13'te kayıtlı Kur'ân-ı Kerim'le de büyük benzerlik göstermektedir.

XIV. yüzyılın zenginliği içindeki önemli bir dönem de Memlûkler'dir. 1250 yılında kurulan ve bir Türk Devleti olan Memlûkler, XIII. yüzyılın III. çeyreğinden itibaren Anadolu Selçuklu cild san'atı'ndan etkilenmiş ama Karamanoğulları Beyliği'nde olduğu gibi kendine has tasarımlar da ortaya koymuştur.

Türk ve İslâm Eserleri Müzesi: 458'de kayıtlı Kur'ân-ı Kerim XIV. yüzyılın III. çeyreği veya sonlarına ait olmalıdır (Resim:18).

Bu Memlûk cildi, zencirekleri, zencireklerdeki çift tahrirli 4 kollu yıldızları, zencir-i saâdet motifi, örgüleri v.s. ile Anadolu Selçuklu ekolüne mensubtur.

Ön (Resim:18) ve arka (Resim:19) kapaklar farklı ve yatay olarak tasarlanmıştır. Bu kapaklar, kartuşlu bordürleri, alınlıklı (kitâbeli) oluşları ve genel görünüşleri itibariyle, önceki Mevlânâ Müzesi No:12'deki örnekle de büyük benzerlikler gösterirler.

Kapaklarda 4 sıra zencirek ve bordür vardır. En dıştan itibaren uzun geçmeli, sarmal geometrik tezyinâtli kartuşlu bordür ve sarmal zencirek görülmektedir.

Kapakların her ikisinde de zeminin alt ve üstüne kitâbelik (alınlık)ler ayrılmış, şemse için ortada kare bir mekân bırakılmıştır.

Ön kapakta, kitâbeliğin kenarlarında birer 4 kollu iç bükey yıldız, ortada ise kavislerin birbirini kestiği geometrik bir tezyinât bulunmaktadır. Bunun zemininde örgüler vardır. Şemse, zemini dolduran geometrik tarzdadır. Merkezdeki sekizgenden çoğalan ve uzantılarında oluşan muhtelif yıldız ve geometrik şekillerin dışına doğru bunu kesen bir onikigen görülmektedir. Bu tezyinâtın birbirini kestiği noktalardan doğan büyük boşluklar çeşitli örgüler, küçük boşluklar ise taramalarla doldurulmuştur. Anadolu Selçuklu geometrik tasarımından farklı olan bu tasarımda, köşebend bulunmamaktadır.

Arka kapak kitâbelikleri, form olarak ön kapağın aynısı olup, iç tasarımları farklıdır (Resim:19). Kitâbeliğin sağ ve solundaki karelerin içlerinde kademeli örgüler vardır. Bunların arasında kalan orta alanda ise zencir-i saâdet bulunmaktadır. Kapağın köşebendleri 2 dilimlidir. Köşebend içlerine soğuk ve altın noktalı örgüler yapıp iki farklı etki yaratılmıştır.

Şemsesi, 12 dilimli yuvarlak tarzdadır. Şemse merkezi Mühr-i Süleyman'la başlayıp 6 kapalı kollu yıldızla devam etmekte, bunların uzantılarında ikinci bir altıgen teşekkül etmektedir. Buradaki muhtelif geometrik şekiller ile dilim içlerinde zarif örgüler görülmektedir.

Sertâb, kapaklardaki zencireklerin bazıları ile çevrelenmiş, iki küçük kitâbeliğin arasında kalan boşluğa iri ve güzel bir sülüs hat ile birbirine ters iki sıra hâlinde 1. sırada رَبِّ الْعَالَمِينَ 2.sırada لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ âyetleri yer almaktadır (Resim:20). Miklebi, her şeyi ile ön kapak tarzında yapılmıştır.

Kapaklarda bol miktarda altınlı nokta ve altın cetvel bulunmaktadır. Kapak içlerinde Osmanlı tarzında, altınla sâde bir süsleme yapılmıştır.

Bu yüzyılın önemli cildlerinin yapıldığı bir devlet de Celâyirîliler'dir. Celâyirîli eserleri gerek Moğol ve İlhanlıların devamı olmaları, gerekse aynı dönem ve coğrafyayı paylaşmaları sebebiyle Timurlu cildleriyle benzerlik taşırlar. Bu dönem, cildde XIV. yüzyıldan XV. yüzyıla geçiş dönemidir. Celâyirîliler dönemine ait az sayıda cild örneği bulunmaktadır. Bunlardan birisi Türk ve İslâm Eserleri Müzesi: 252 numarada kayıtlı bir Kur'ân-ı Kerîm'dir ¹⁰, (Resim:21).

Koyu kahverengi deri ile kaplı cildin ön ve arka kapakları aynı karakterdedir. Kapaklarda inceli kalınlı 3 sıra zencirek ve 2 sıra kartuşlu bordür vardır. En dışta, içteki geometrik karakterli ince zencireğe bakarak aynısı bir zencirek olduğunu tahmin ediyoruz. Sonra uçları 5 dilimli içleri sülüs yazılı kartuşları görmekteyiz. Kartuş aralarında 8 dilimli yuvarlaklar vardır. Bunların içlerine ince örgüler yapılmıştır. Dıştaki kartuştan sonra geometrik karakterli ince zencirek vardır. Bunun içinde bundan önceki Memlûk ve Karamanoğlu cildelerinde de olduğu gibi kitâbelikler yer almaktadır. Dıştaki ve içteki bu kartuşların içinde "Amenerrasûlü ... " diye bilinen Bakara Sûresi'nin 286.âyeti sülüs hat ile yazılmıştır. Bu kitâbelikten sonra ince ve sık örgülü bir zencirek kapağı 4 taraftan çevirmektedir. Köşebendler 5 dilimli olup ortadaki dilimin ucunda bir tepelik vardır. İçlerinde ise çok düzgün bir rûmî tasarımı görülmektedir. Şemsesi çok iri klâsik oval tarzdadır. Şemse içi çok iyi tasarlanmış olup merkezindeki dış bükey 8 kollu yıldızdan başlayarak çoğalan girift rûmîlerle müzeyyendir. Uçlarındaki agrafli ve tepelikli salbeki de aynı güzelliktedir. Şemse dışındaki zemin tamamen nebâtî tezyînatla doldurulmuştur. Burada iri hatâî, şakâyık, tırtıllı yaprak ve dallar bulunmaktadır. Kapaklardaki ince cetvel ve tahrirler altınla çekilmiştir. Motiflerin ve yazıların zemininde çok ince iğne perdahları vardır. Kapak genel karakteri itibariyle biraz önce incelediğimiz Mevlânâ Müzesi'ndeki 12 no'lu Kur'ân-ı Kerîm cildine çok benzemektedir. Sertâbındaki kartuşların içinde iri kûfî hat ile hemen bütün Kur'ân-ı Kerîmler için kullanılan Vâkıa Sûresi'nin 77-80. âyetleri vardır. Miklebi muhdestir.

İç kapaklar, XIV. yy sonu-XV. yüzyıl için karakteristik olan kat' tarzında yapılmıştır (Resim:22). Kenarda sık örgülü bir zencirek vardır. Bunun içinde kat'lı kartuşlu bir bordür bulunmakta olup içleri rûmîlerle müzeyyendir. Köşebendler şemse'nin ¼'ü şeklinde ve sık dilimlidir. Şemse ise şişkin oval formdadır. Uçlarında iri, tepelikli birer salbek vardır. Kat' kısımlarının zeminine, perspektif, etkiyi artırmak için mavi renk deri veya kumaş konulmuştur. Gerek kartuşlar, gerekse köşebend ve şemsede çok sık ve ince bir rûmî tasarım uygulanmış olup, kartuşlardaki rûmîlerin derileri altınla boyanmış, şemse ve köşebendlerdeki rûmîlerin kenarları çok ince şekilde altınla tahrirlenmiştir. Sayın Zeren Tanındı bu cild için "XIV. yy. II. yarısına aittir" demekteyse de kat' tezyînatın inceliği, kapakların

¹⁰ Geniş bilgi için bkz. Zeren Tanındı, 1400. Yılında Kur'ân-ı Kerîm, s. 101.

tasarımının XV. yy. başı Osmanlı cildlerine benzemesi ¹¹ açısından, cildin XIV. yüzyıl sonları, XV. yüzyıl başlarına ait olduğunu düşünmekteyiz.

XV. yüzyıl'da başta Osmanlılar olmak üzere Timurlular ve Memlûklere ait cildleri görmekteyiz.

Timurlulara ait 1430-40'lara ait bir cild örneği TİEM:564-570 numaralarda kayıtlı Kur'an-ı Kerim cüzleridir (Resim:23). Kendine has tasarımları ve büyük boyda oluşları ile dikkat çeken cüzlerde bütün tezyînat altınla yapılmıştır.

Kapaklarda çok geniş kartuşlu bordürler, aralarında ince sarmal zencirek vardır. Köşebendler uçları düğümlü dilimli olup dilim içlerinde 2 kademeli örgüler görülür. İçe doğru ince sarmal zencirek, onun da içinde irice bir tepelik vardır. Şemsesi oldukça iri çok dilimli yuvarlak şeklindedir. Şemse merkezindeki 12 kollu bir yıldızın uzantılarında çok güzel tasarımlı rûmîler bulunmaktadır. Bundan sonra sırasıyla düz cetvel, ince sarmal zencirek, dört noktalı bir zencirek ve geometrik karakterli bir zencirek uygulanmıştır. En dışta, köşebendlerde olduğu gibi 32 dilim vardır. Şemsenin hemen uçlarında uçları tepelikli çift tahrirli bir daire içinde gene daha küçük bir daire içinde örgüler görülmektedir. Kapak kenar ortalarında 7 kademeli örgüler vardır.

Miklebi de kapaklar tarzında bezenmiştir.

Bu tarz şemseyi Beylikler dönemi karakteri olarak TSMK, III. Ahmed: 634 ve TSMK, III. Ahmed: 410'da da görebilmekteyiz ¹².

Osmanlı dönemine ait bir cild örneği Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi E.H. 61'de bulunan ve XV. yüzyılın II. yarısına ait olan Kur'an-ı Kerim (Resim:24)dir.

Kapaklar ince 4 sıra cetvelden sonra çok ince sarmal zencirek ve tekrar cetvellerle çevrilmektedir. Köşebendler, Fatih dönemi için karakteristik olan, uçlarında yarım tepeliklerin bulunduğu dilimli, ortasında geriye doğru kıvrılmış formdadır. Şemse 4 dilimli görünüşlü oval formun, köşebendde olduğu gibi ortalarından içeriye kıvrılmalarıyla oluşmuştur. Uçlarında salbekler vardır. Gerek köşebendlerde, gerekse şemse ve salbeklerinde çok orijinal bir tasarımla, iki kademe görünümü verir şekilde, altta rûmîler, üstte hatâî, penç ve yaprak yapılmıştır. Köşebend ve şemsenin dışları çift tahrirle altınlanmıştır. Cildlerin miklebi de kapaklar tarzında yapılmıştır.

Fatih dönemi cild iç kapakları bazen dış kapaklardan daha önemli ve kat' tarzında yapılmışlardır. Bunun güzel bir örneği Türk ve İslâm Eserleri Müzesi :448'de bulunan bir Kur'an-ı Kerim olup XV. yüzyılın II. yarısına aittir (Resim:25).

XVI. yüzyıl, Klâsik Osmanlı cildçiliği'nin yanında, Safevilerin de çok güzel örnekler verdiği bir dönemdir. Türk ve İslâm Eserleri Müzesi:512'de bulunan bir Kur'an-ı Kerim'in dış ve iç kapakları bunun bariz örneğidir (Resim: 26-27). Bu yüzyılda artık geniş zencirekler yerini ince sarmal zencireklere bırakmıştır. Bun-

¹¹ Bkz. TSMK, Fatih:5004, Ahmet Saim Arıtan, *Karamanoğulları Cild San'atı*, Konya 2008, s. 45.

¹² Bkz. Ahmet Saim Arıtan, *Konya Dışındaki Müze ve Kütüphanelerde Bulunan Selçuklu ve Bu Üslûbu Taşıyan Cild Kapağı Örnekleri*, Konya 1992, S.Ü. Sos. Bil. Ens., Basılmamış Doktora Tezi, L. 302-303.

dan sonraki kartuşlar içinde bitkisel tezyînat vardır. Köşebendler oval şişkin şemsenin $\frac{1}{4}$ 'ü şeklindedir. Gerek köşebendler, gerekse şemsede geometrik formların aralarındaki bulut ve nebâtî süslemeler görülmektedir. Köşebendler ve şemse arasında kalan boşluklar mülemma' olarak; içinde, iç kapaklarda da olduğu üzere bulutlar arasında penç, gülçe ve yapraklarla tezyin edilmiştir. İç kapaklar (Resim:27)da, birkaç sıra cetvel ve içleri taralı sarmal zencirekten sonra uçları ve araları yuvarlak kartuşlar gelmektedir. Kartuşlar ve köşebend kat' tarzında yapılmıştır. Kartuşların içlerinde simetrik rûmîler vardır. Dilimli köşebendlerin merkezinde rûmî, uç kısmında nebâtî motifler gene kat' şeklinde yapılmış olup, motiflerin derisi altınla boyanmış, zeminleri lacivertle renklendirilmiştir. Kartuşlarla şemse zemini arası da altınlı zemin içinde, kıvrım dal üzerine mavi nebâtî tezyînatla süslenmiştir. Şişkin oval şemse ve salbeklerin zemini siyah deri olup, içleri fevkalâde güzel şâkâyık, hatâî, penç, gonca ve yapraklarla müzeyyendir. Köşebend-şemse arasındaki boşluk, ön kapakta olduğu gibi sarı ve yeşil altınla mülemma'lı zemine iğne perdahlı olarak yapılmış, iri bulutların araları rengarenk nebâtî tezyînat ile süslenmiştir.

XVII. yüzyılda Osmanlı cildlerinde kompozisyon ve işçilikte bir gerileme göze çarpar¹³. Ama her şeye rağmen renk anlayışı itibariyle asaletini muhafaza edebilmiştir. İstisnai olarak güzel cildler de yapılmıştır. Bunun güzel bir örneği Türk ve İslâm Eserleri Müzesi: 535'te bulunmaktadır (Resim:28-29). 1644 tarihinde Mehmed b. Abdurrahman tarafından yazılan Kur'ân-ı Kerîm'in tasarımı saz üslûbundadır. Bu cildi dönemin ser-mücellidi Mehmet b. Abdi yapmış olmalıdır¹⁴.

Bu cildde Osmanlı Cild tekniklerinden *gömmе, mülevven, alttan ayırma ve mülemma'* şemse tarzlarını görebilmekteyiz.

Kapak derilerinin esas rengi vişne rengidir. Koyu kestane deri ile de mülevvenlik sağlanmıştır (Resim:28).

Büyük boy olarak yapılan Kur'ân'da kapakların dışında sarmal (s) bir zencirek bulunmakta olup kenarları çıkıntılı dikdörtgen yatay şemselerle kartuşları bölünmüştür. Kartuşlar saz üslûbunda bitkisel süslemeli iken onu bölen kısımlarda $\frac{1}{2}$ rûmî tezyînat vardır. Köşebendler klâsik tarz köşebend formundadır. Şemse ve salbek de klâsik dönem tarzında yapılmıştır. Bu kısımlarda sarı ve yeşil altınla mülemma' uygulama görülmektedir. Kapak içleri de hemen hemen aynı tarzda yapılmıştır. Sadece kartuşlarda motif yerine iri sülüs ile Âyet'el-Kürsî yazılmıştır (Resim:29).

XVIII. yüzyılda, aradaki duraklama döneminden sonra klâsik devrin güzel örneklerine dönülmüş ve III. Ahmed zamanı (1703-1730)nda özellikle Sadrâzam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın teşvik ve desteğiyle çok güzel eserler meydana getirilmiştir. XVIII. yüzyılda klâsik deri cildlerin yapılmasına devam edilmiş, bunun yanı sıra başka tip ve teknikte cildler de yapılmıştır.

¹³ Kemal Çığ, *a.g.e.*, s. 7.

¹⁴ Rıfıkı Melûl Meriç, *Türk Cilt Sanatı Tarihi Araştırmaları I*, Vesikalar, Ankara 1954, s. 11-13.

*Cild güzeli korumuş; ama korurken de boş durmamış,
Onun şûlesiyle, Onun nûruyla boyanmış, ondan saçılan ışıklar,
bir şemse olarak cildin en mûtenâ, en seçkin yerine yerleştiril-
miş...*

*İşte o anlayışlardır ki bir cild; bazen Yüce Yaradan'ın son-
suzluğunu anlatan bir hendese, bazen Cennet bahçelerini temsil
eden güller-goncalar, bazen de Müslüman'ın tevâzuunu en iyi şe-
kilde gösteren bir örnek olmuş, "Şöhret olarak, nam olarak bana
Allah'ım yeter! " dercesine ...*

Batılılaşma anlayışıyla tezyînat, artık stilize motiflerden realist motiflere dönüşmüştür. Bunun en iyi örneklerinden birisi de Topkapı Sarayı Müzesi E.H :141'de bulunan 1715 tarihli bir Kur'an-ı Kerim cildir (Resim:30). Kahverengi deriden yapılan kapaklarda dışta bir (s) zencirek, içinde ince sarmallı bir zencirek vardır. Şemse ve köşebendler klâsik formdadır. Köşebend, şemse ve salbekler, realist gül, gonca ve yapraklarla bezenmiştir.

XVIII. yüzyılın sonları ve XIX. yüzyıl artık barok-rokoko üslûplarının hâkim olduğu dönemdir. Şemseli cild iyice azalmış, zerbahar (kafes) cildler yaygınlaşmıştır. Ayrıca basılı eserlerin çoğalmasıyla, batı tarzı deri cildler yanında "Yıldız Cildi" denilen altınla bir yüzüne Osmanlı saltanat arması, diğerine ayyıldız basılı deri, atlas ve kadife v.b. cildler yapılmıştır.

Buna benzer bir örnek Karaman Müzesi: 736'da bulunan bir Kur'an-ı Kerim cildir (Resim:31). 1868 tarihi taşıyan eser, kahverengi deridir. Ön ve arka kapaklar aynıdır. Kapağı dıştan bir (s) zencirek çevirir. Köşebendler şemsenin 1/4' ü şeklindedir. Şemsede güneş ışınları şeklinde Sultan Abdülaziz arması vardır. Bunlar yekşah tekniğinde yapılmıştır. Miklebi de kapaklar tarzındadır.

İslâm cild ve kitap san'atlarının bu serüveni içerisinde ortaya çıkan sonuç şudur:

1-Erken İslâm cildleri ahşap iskelet üzerine yapılmıştır. Bu, Emevîlerin ve Abbasîlerin ilk döneminde kağıdın henüz buralarda pek bilinmeyişinden kaynaklanmıştır. Zira kağıt, bu bölgelerde IX.yüzyılda bilinip yaygınlaşmıştır. Tabii bir sonuç olarak da Kur'an'lar parşömen (deri) üzerine yazılıyordu.

2-Bu cildler yatay olarak yapılmaktaydı. Bu, ilk yazıların kûfi ve çok iri olmaları sebebiyle bir satıra daha çok harf ve kelime sığdırma düşüncesinden kaynaklanıyordu.

3-Erken dönem Kur'an-ı Kerimleri daha çok cüz şeklindedir. Bu da önceleri parşömen, sonraları kağıdın çok kalın olması sebebiyle, okuma ve taşıma kolaylığı sağlamak düşüncesinden kaynaklanmış olmalıdır.

4-Abbasi cildlerinin ön ve arka kapaklarının farklı tasarımlı oluşları geleneği Anadolu Selçuklu cildlerinde devam etmiş, bu daha sonra İlhanlı, Memlûk, Karamanoğlu hattâ erken Osmanlı cildlerine bile yansımıştır.

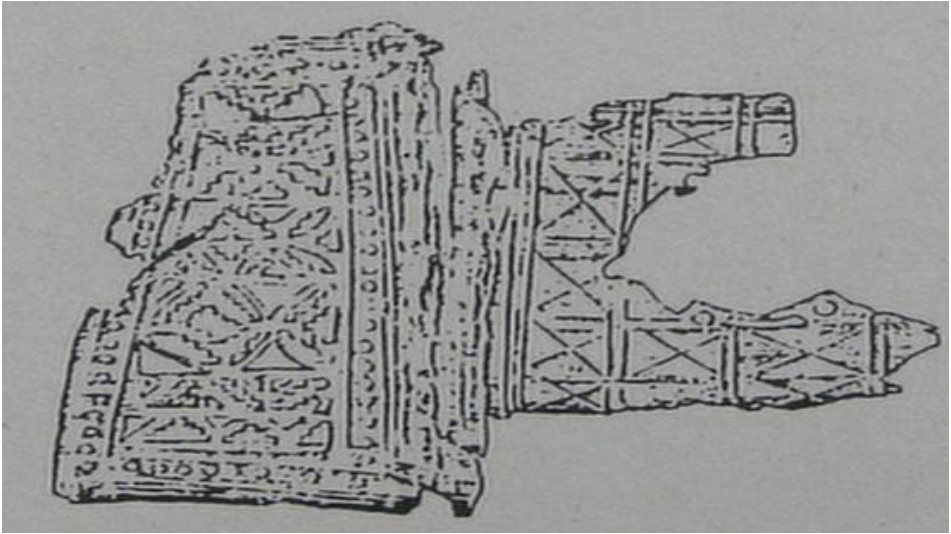
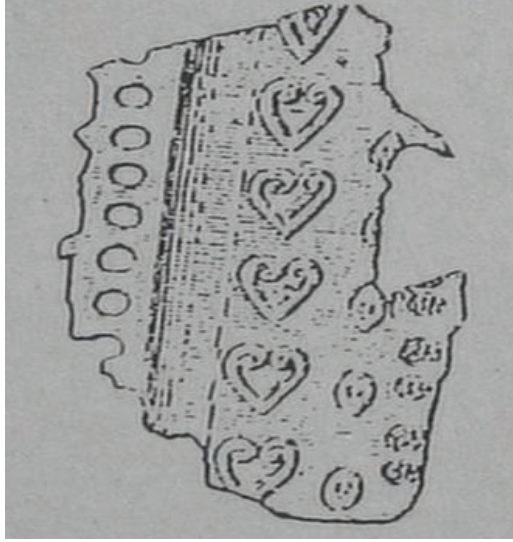
5-XIV.-XV.-XVI. yüzyıllarda da Türk cild geleneği; Timurlular (Herat Akademisi), Akkoyunlular, Karakoyunlular, Celâyirliiler, Safevîler ve Hindistan Delhi Sultanlığı'nda devam etmiş ve bu san'at, Osmanlı cildciliği ile tâçlanmış, XVII.-

XVIII ve XIX. yüzyıllarda gittikçe gerileyerek bugün, o çağları arar duruma gelmiştir.

KAYNAKÇA

- Arıtan, Ahmet Saim, *Konya Dışındaki Müze ve Kütüphanelerde Bulunan Selçuklu ve Selçuklu Üslubu Taşıyan Cild Kapakları*, (S.Ü. Sos. Bil. Enst. Yayınlanmamış Doktora Tezi,) Konya 1992.
- , "Anadolu Selçuklu Cilt San'atı", *Türkler*, C. VII. Ankara 2002, ss. 933-943.
- , "Anadolu Selçuklu ve Bu Üslûbu Taşıyan Cildlerde Zencirek Tipolojisi Denemesi", *İSTEM*, S. 1, Konya 2003, ss. 85-102.
- , *Karamanoğulları Cild San'atı*, Konya 2008.
- Binark , İsmet, "Türk Kitapçılık Tarihinde Cilt Sanatı" , *F.Ü. Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu Bildirileri*, Elazığ 1987, ss. 91-107.
- Çığ, Kemal, *Türk Kitap Kapları*, İstanbul 1971.
- Esin, Emel, "İlk Devir Türk Kitap Sanatları", *Kemal Çığ Armağan Kitabı*, İstanbul 1984, ss. 113-120.
- E. Mack, Rosamond, *Cilt ve Lâke Sanatı, Doğu Malı Batı Sanatı*, (Çev: Ali Özdamar), İstanbul 2005.
- Meriç, Rifkî Melûl, *Türk Cilt Sanatı Tarihi Araştırmaları I, Vesikalar*, Ankara 1954.
- Richard, Francis, *Splendeurs Persans, Manuscripts du XIIe au XVIIe Siècle*, Paris 1997.
- Tanıncı, Zeren, "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde Ortaçağ İslâm Ciltleri", *Topkapı Sarayı Müzesi Yıllığı*, S. 4, İstanbul 1990, ss. 102-149.
- , "Kur'ân-ı Kerîm Nüshalarının Ciltleri ve Tezhipleri", *1400.Yılında Kur'ân-ı Kerîm*, İstanbul 2010, s. 90-121.

1. Karahoço'da Bulunan İlk Türk Cildleri, VII. yüzyıl, (Emel Esin'den).

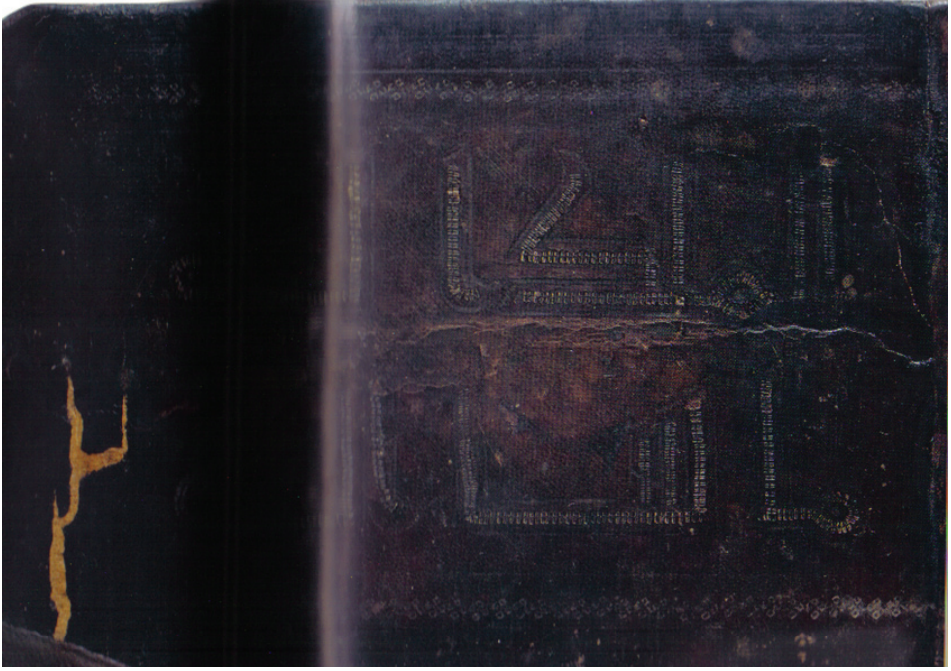

2. Kur'ân-ı Kerîm Cüzü; VIII. yüzyıl, Emevî, TİEM, ŞE:80, (Zeren Tanındı'dan).

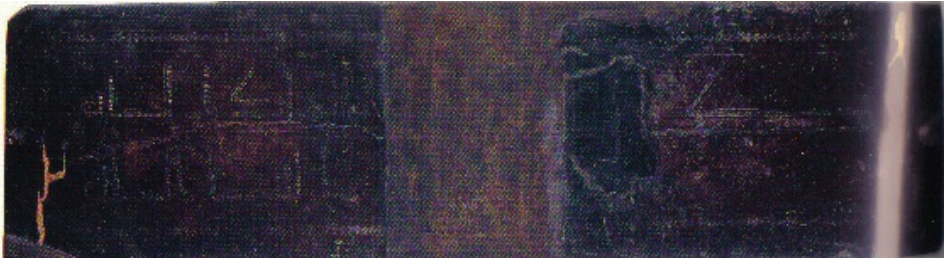

3. Kutu Kur'ân-ı Kerîm Cüzü, IX. yüzyıl, Abbasî, TİEM, ŞE:43 1-4, (Zeren Tanındı'dan).

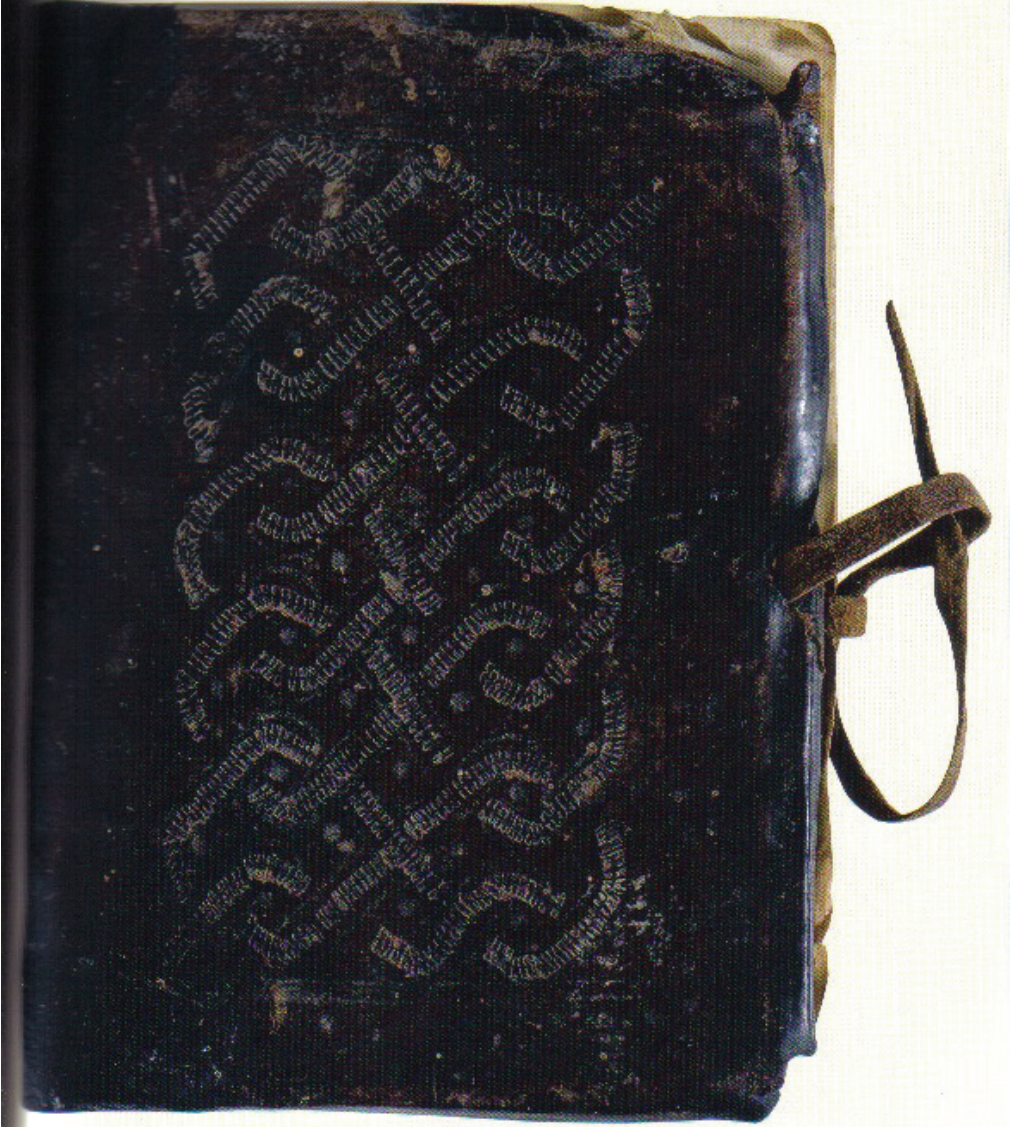

4. Kur'an-ı Kerim Cüzü, IX. yüzyıl, Abbasî, TIEM, ŞE:13900, ön kapak, (Zeren Tanındı'dan).

5. Kur'an-ı Kerim Cüzü, IX. yüzyıl, Abbasî, TIEM, ŞE:13900, ön ve arka kapaklar, (Zeren Tanındı'dan).

6. Kur'ân-ı Kerîm Cüzü, IX-X. yüzyıl, Abbasî, TİEM, ŞE:2035, (Zeren Tanındı'dan).

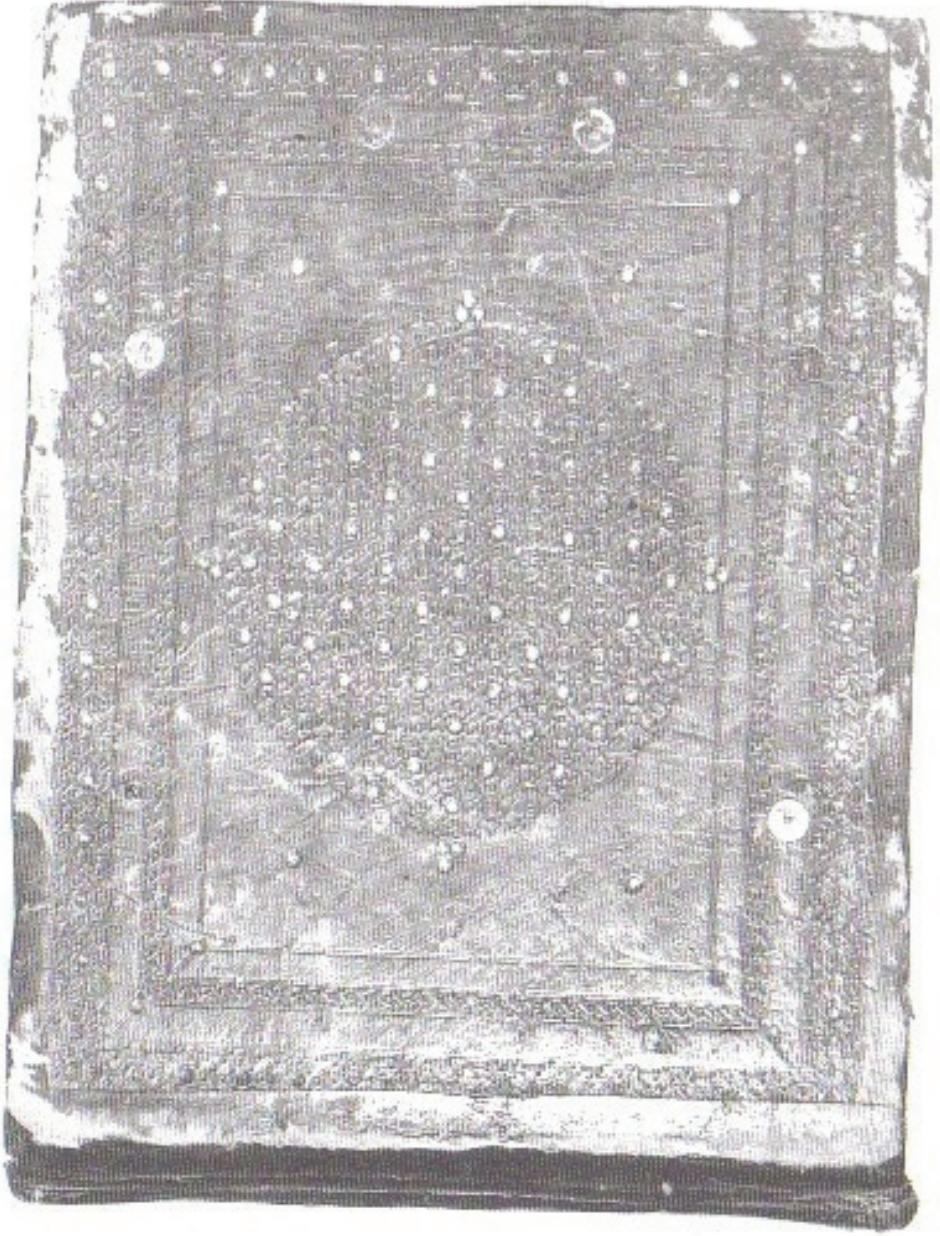

7. Kur'an-ı Kerim Cüzü, IX-X. yüzyıl, Abbasî, TİEM, ŞE:13895, (Zeren Tanındı'dan).

8. Kur'an-ı Kerim Cüzü, X. yüzyıl, Abbasî, TİEM, ŞE:13893, (Zeren Tanındı'dan)

9. Kur'ân-ı Kerîm, XI. yüzyıl sonu-XII.yüzyıl başı, Tolunoğlu (Kuzey Afrika), TSMK Y.Y.744, (Zeren Tanındı'dan).

10. Kur'an-ı Kerim, 1100'lerden, Gazneli/B.Selçuklu, Paris Bibliothèque National, Arabe:6041 (Francis Richard'dan).

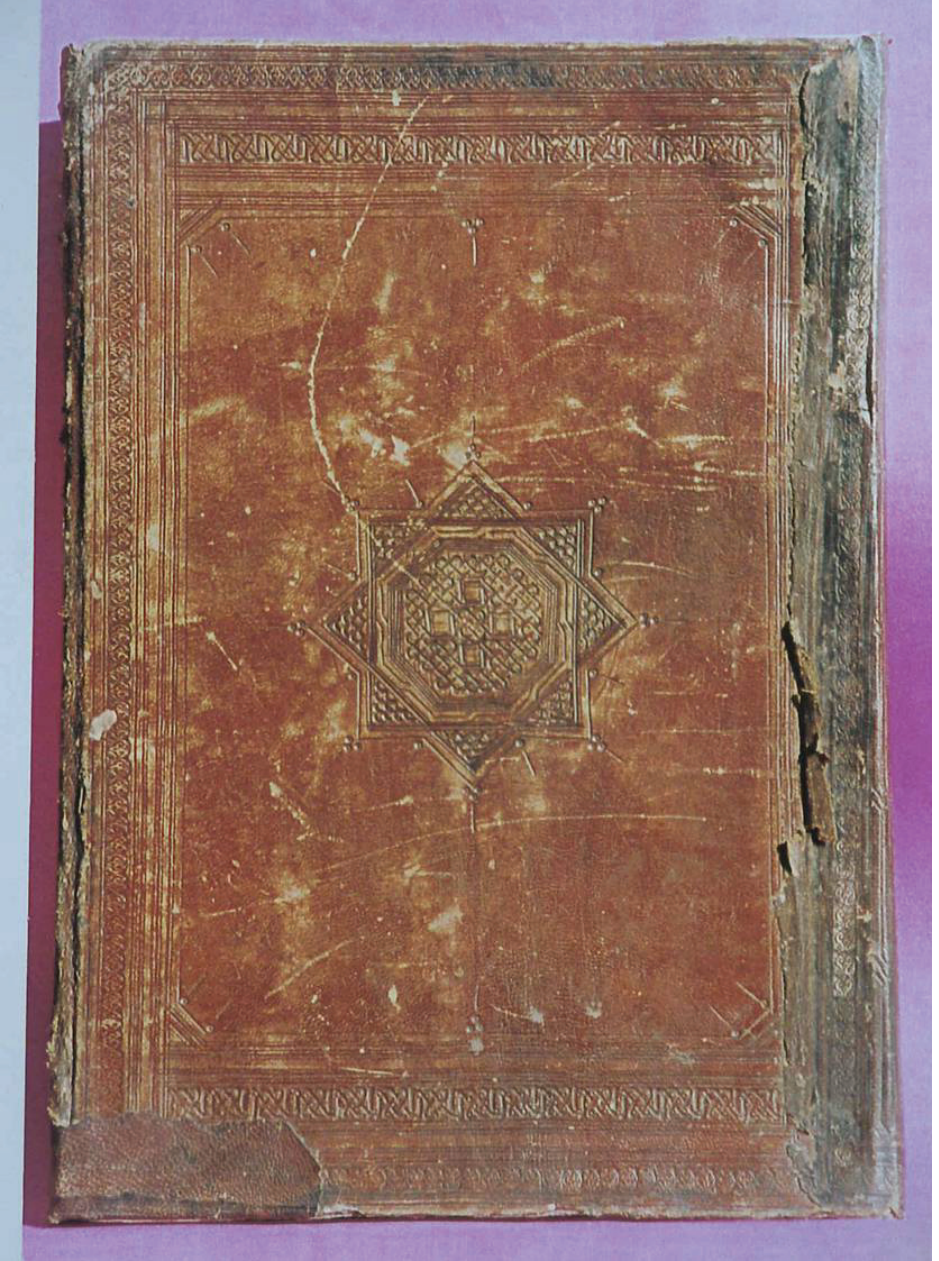

11. Kitâbü'l-Ğaribeyn fi'l Kur'ân ve'l Hadîs, 1154, Anadolu Selçuklu, TSMK, III. Ahmed:105, Arka Kapak ve Mikleb, (Ahmet Saim Arıtan'dan).

12. Kur'ân-ı Kerîm Cüz Takımı, XIII. yüzyıl sonu- XIV. yüzyıl başı, Anadolu Selçuklu, Mevlâna Müzesi: İhtisas:5787-5788, ön kapak ve miklep içi, (Ahmet Saim Arıtan'dan).

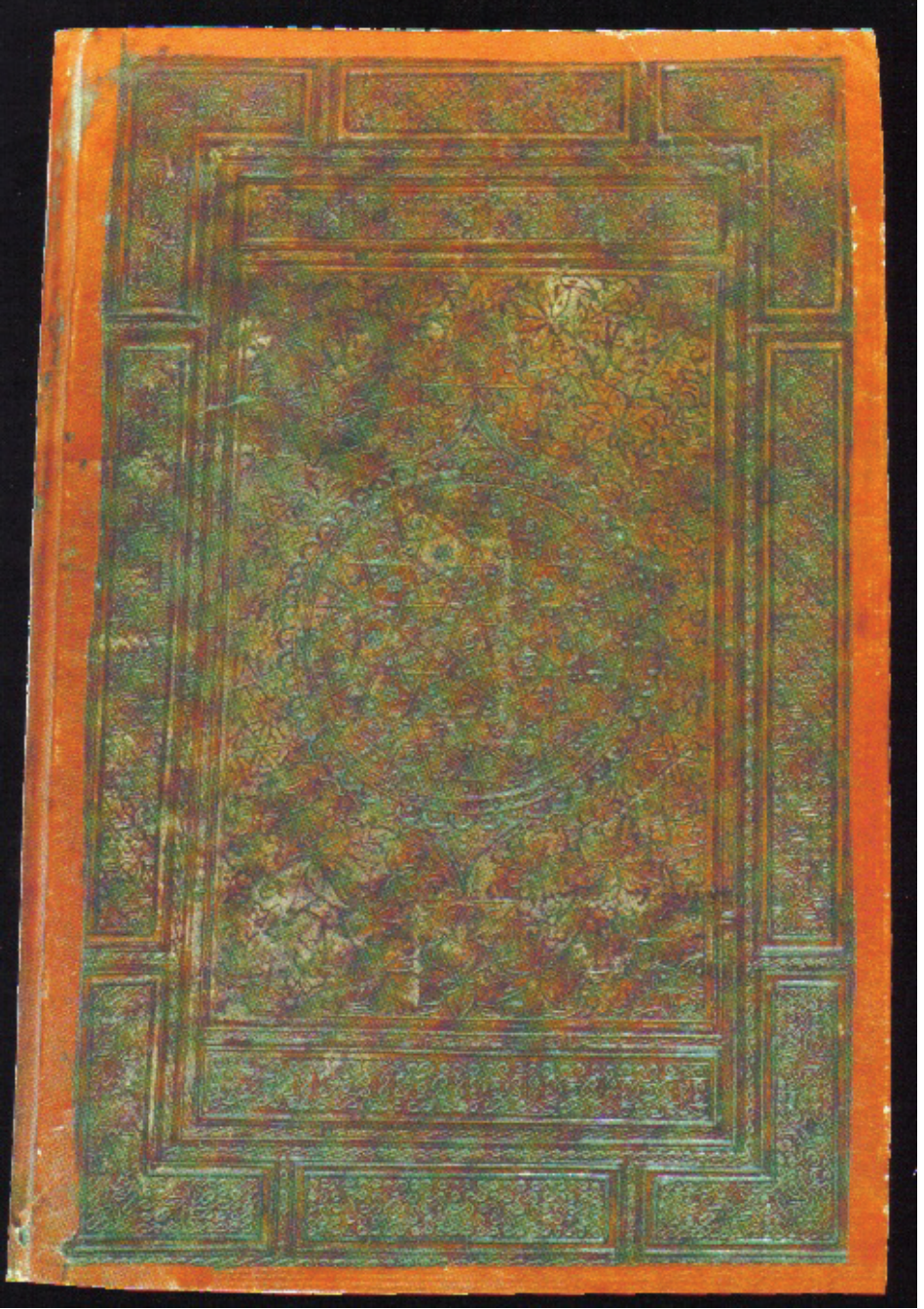

13. Kur'ân-ı Kerîm Cüz Takımı, XIII. yüzyıl sonu- XIV. yüzyıl başı, Anadolu Selçuklu, Mevlâna Müzesi: İhtisas: 5787-5788, arka kapak (Ahmet Saim Arıtan'dan).

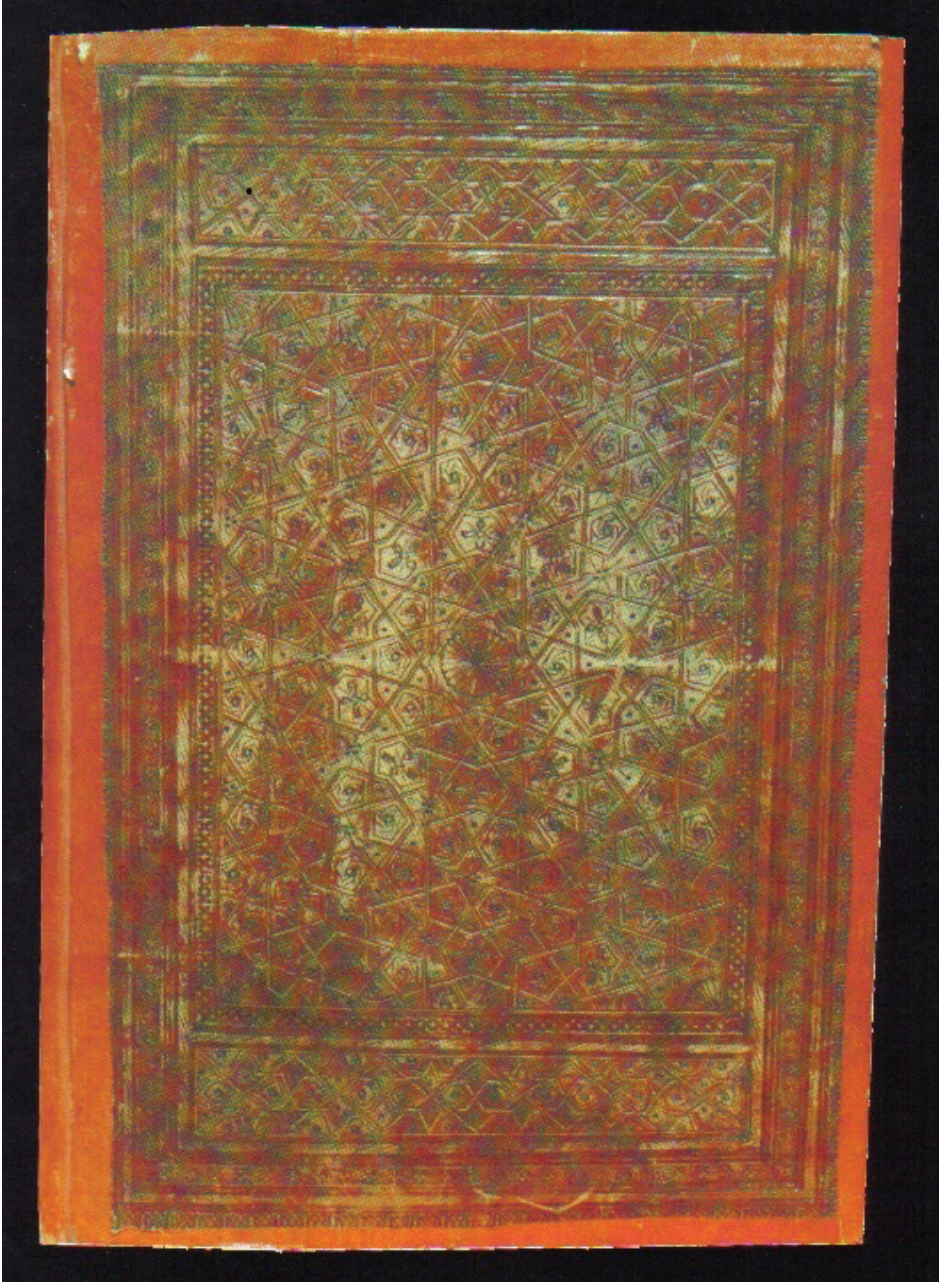

14. Kur'an-ı Kerim Cüzü, 1306 Musul, İlhanlı, TSMK, E.H:232, (Ahmet Saim Arıtan'dan).

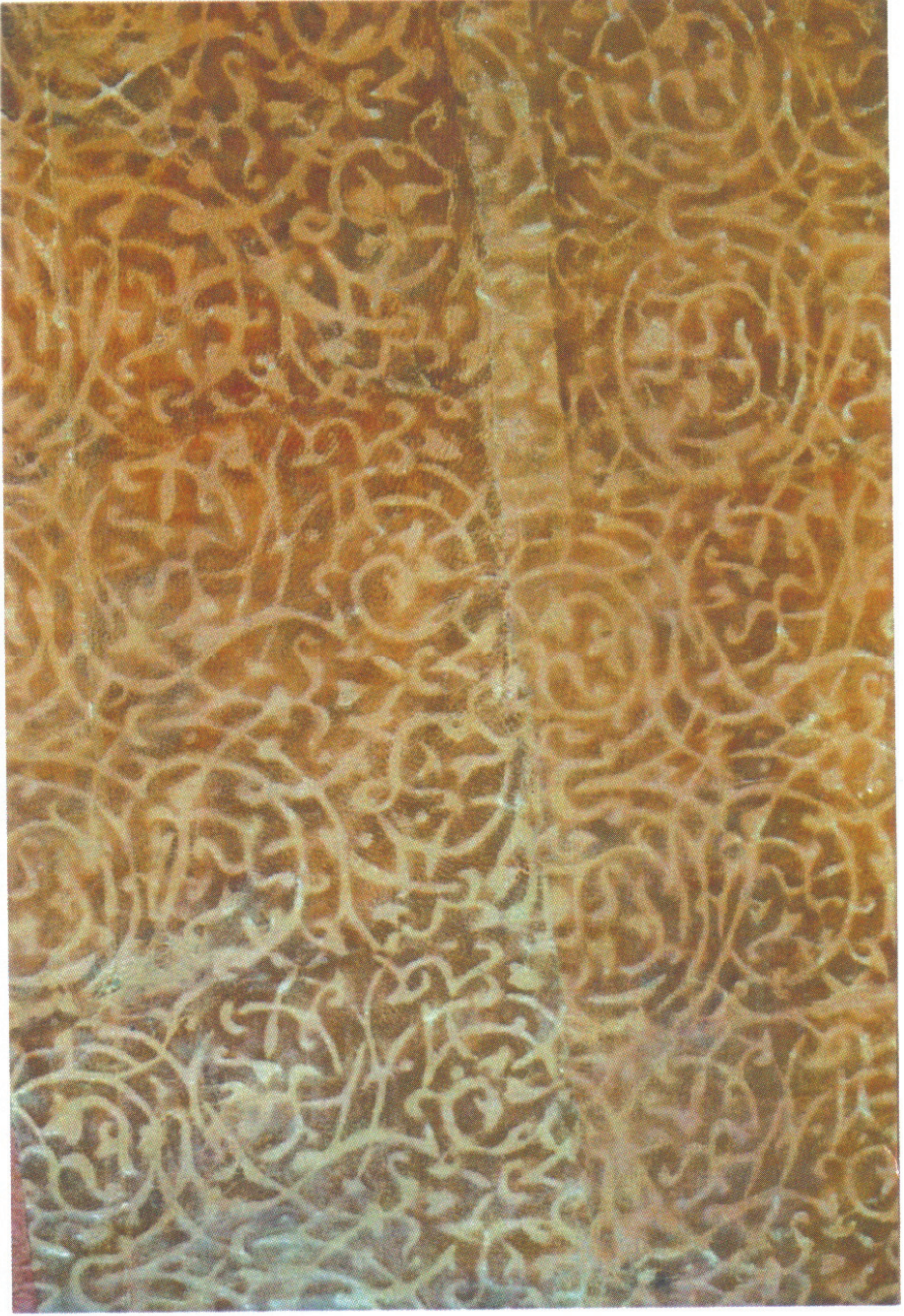
15. Kur'an-ı Kerim, 1314-1315 Konya Karamanoğlu, Mevlâna Müzesi:12, ön kapak (Ahmet Saim Arıtan'dan).

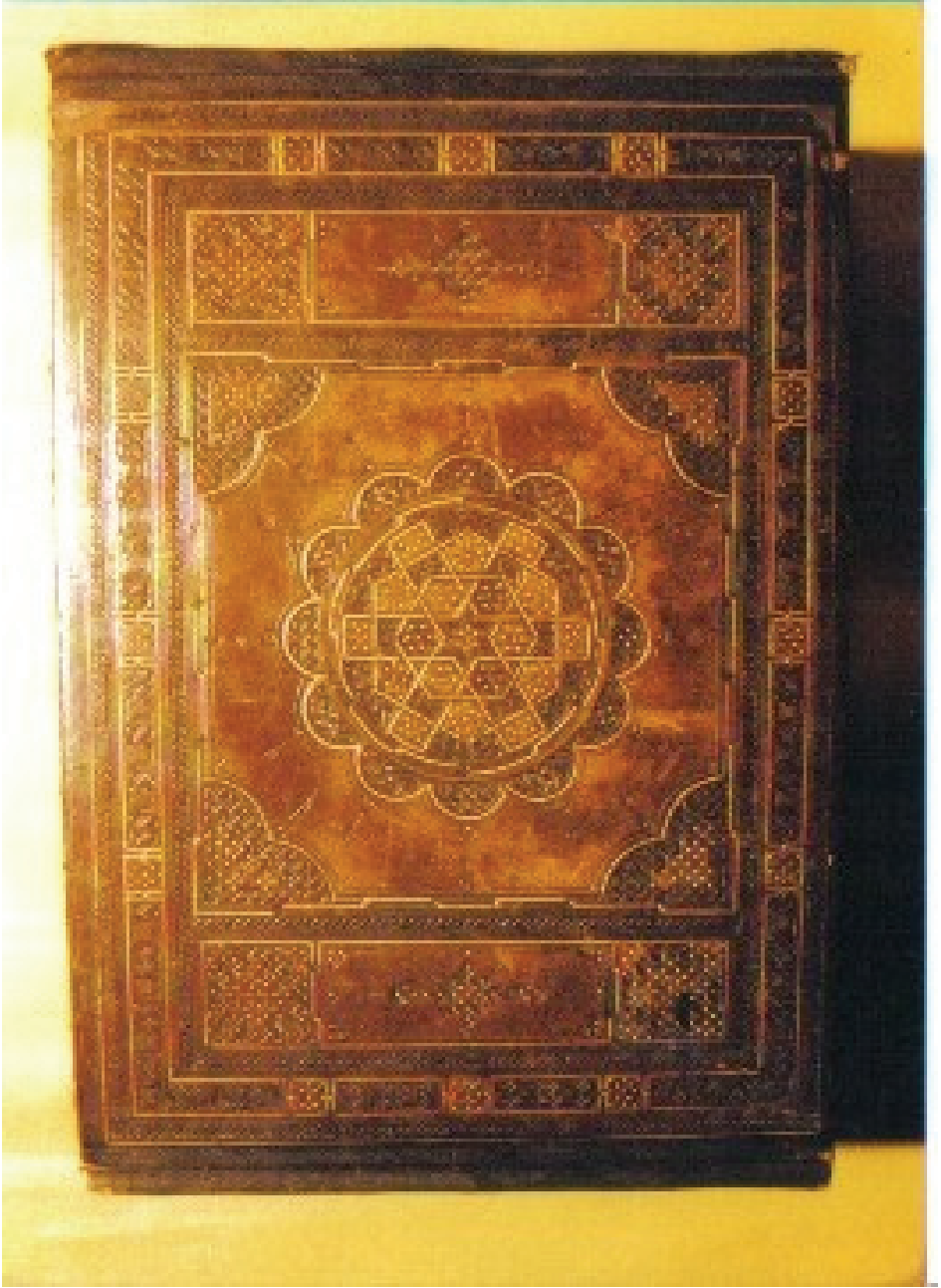

16. Kur'an-ı Kerim, 1314-1315, Konya, Karamanoğlu Mevlâna Müzesi:12, arka kapak (Ahmet Saim Arıtan'dan).

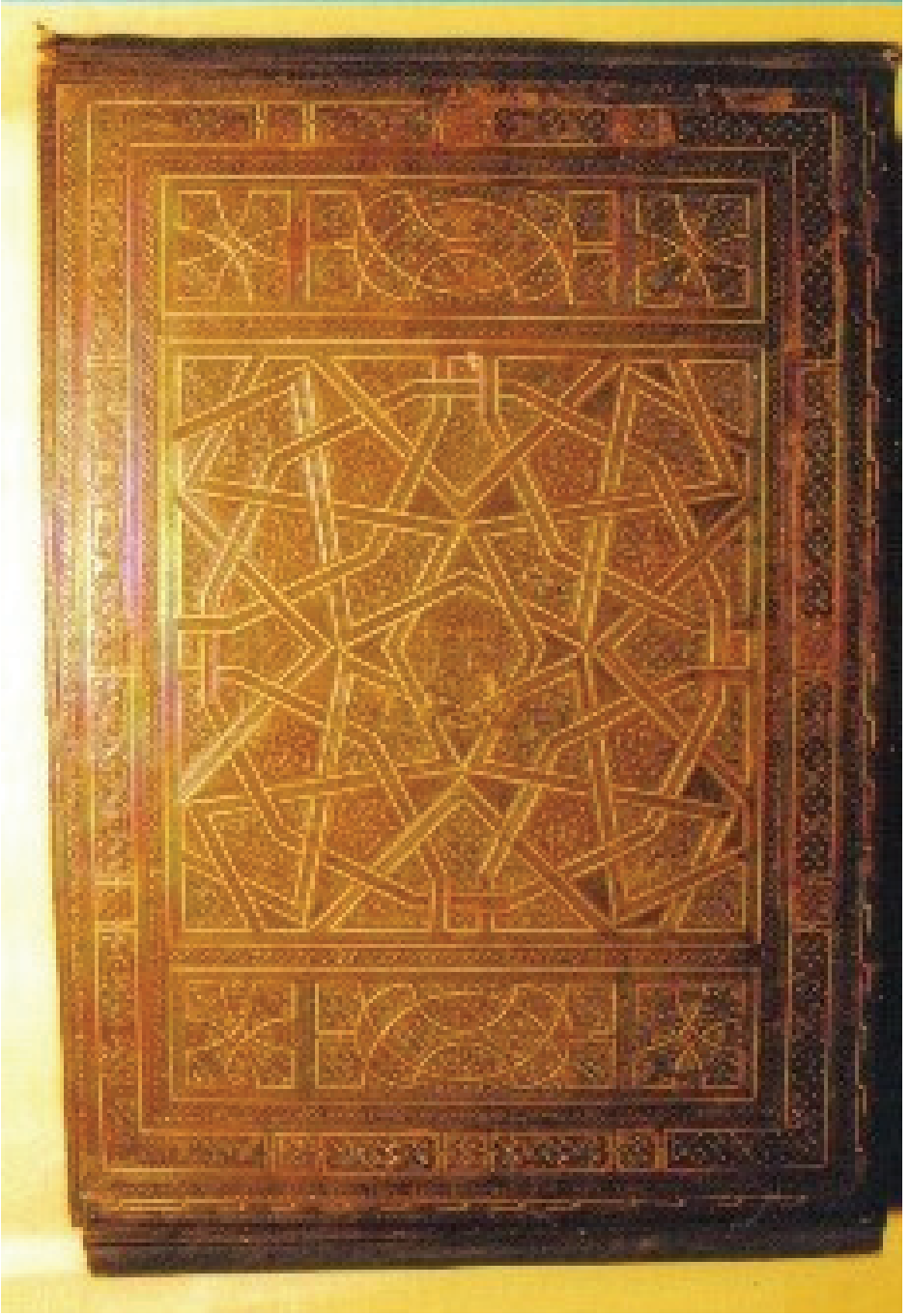

17. Kur'ân-ı Kerîm, 1314-1315, Konya, Karamanoğlu, Mevlâna Müzesi:12, kapak içleri (Ahmet Saim Arıtan'dan).

18. Kur'an-ı Kerim, XIV. yüzyıl sonları, Memlûk, TİEM:458, ön kapak (Ahmet Saim Arıtan'dan).

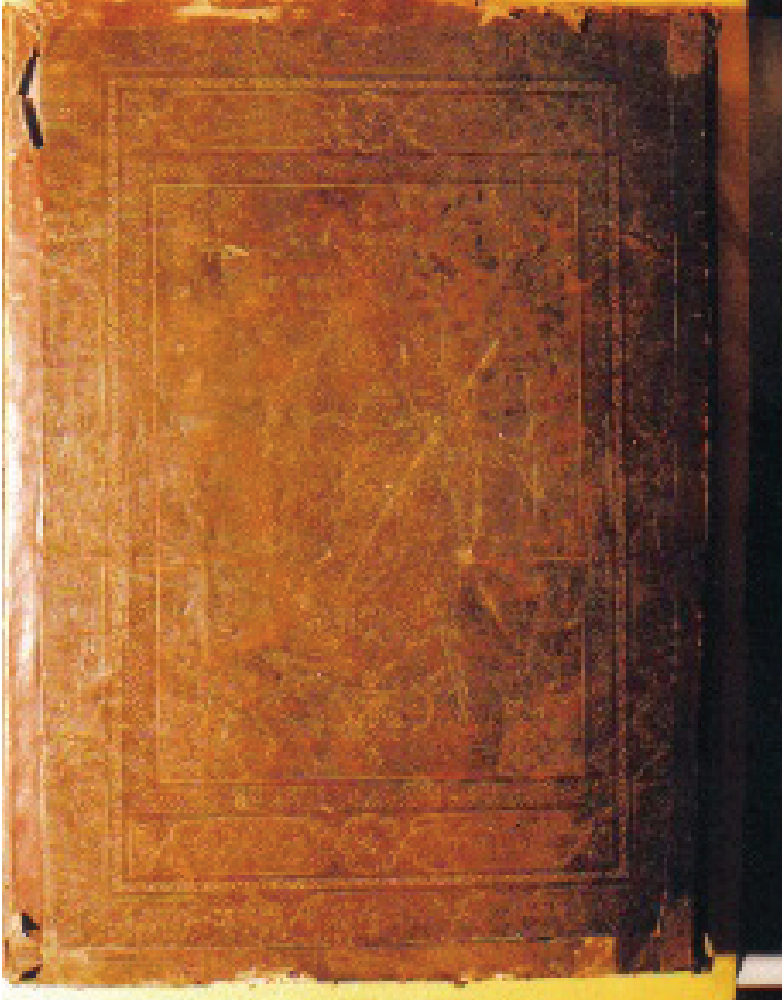

19. Kur'ân-ı Kerîm, XIV. yüzyıl sonları, Memlûk, TİEM:458, arka kapak (Ahmet Saim Arıtan'dan).

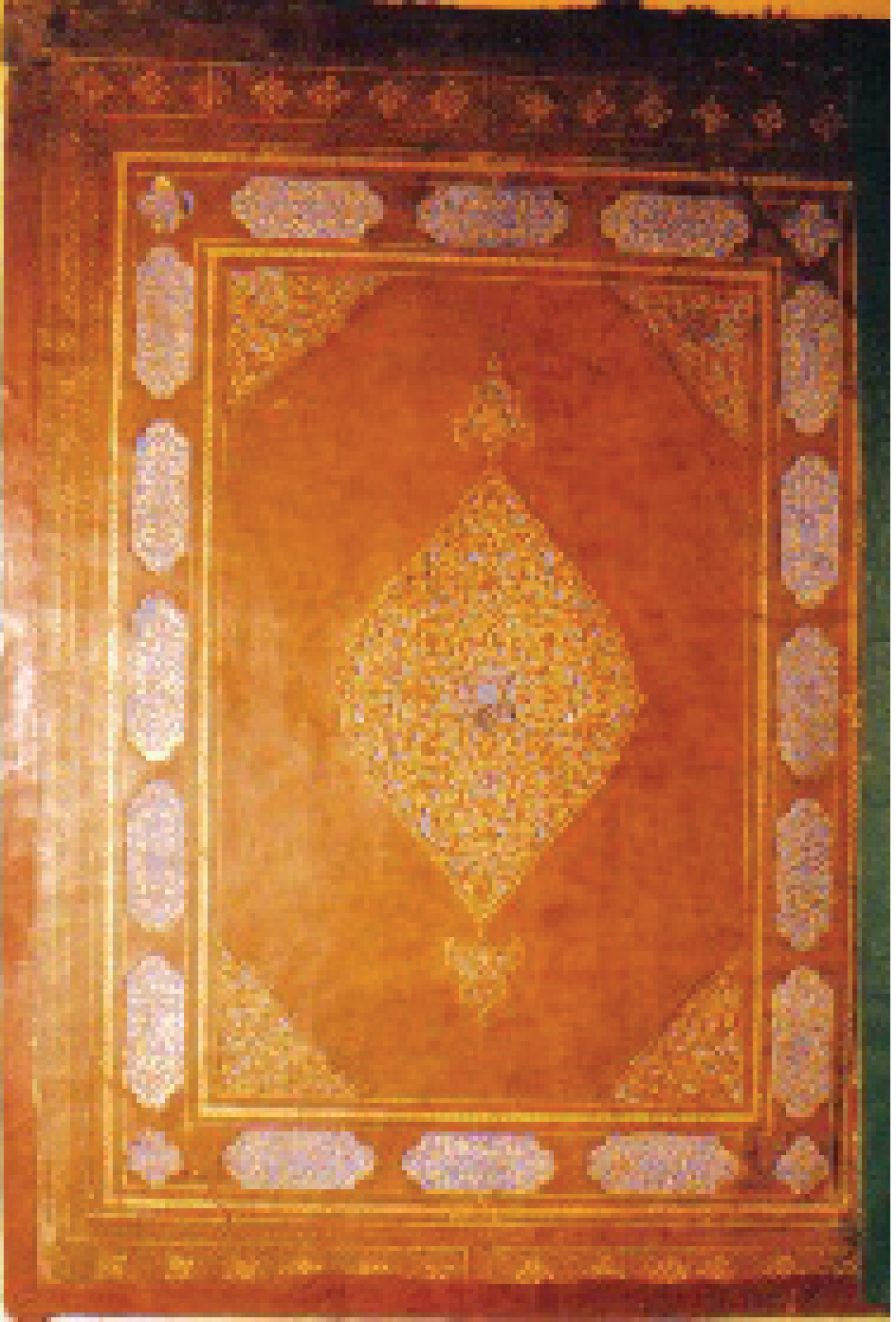

20. Kur'an-ı Kerim, XIV. yüzyıl sonları, Memlûk, TİEM:458, Sertab (Ahmet Saim Arıtan'dan).

21. Kur'an-ı Kerim, XV. yüzyıl başları, Celâyirli, TİEM:252, dış kapak (Ahmet Saim Arıtan'dan).

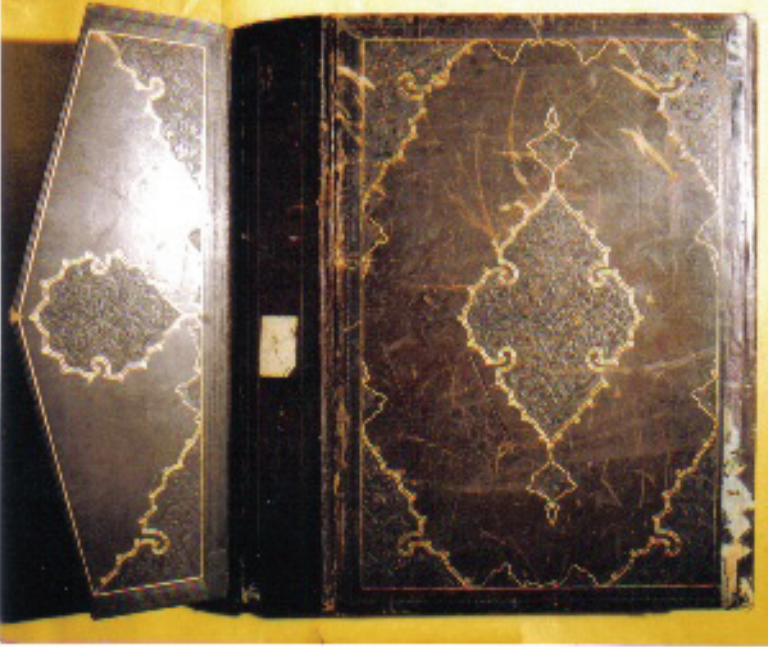

22. Kur'ân-ı Kerîm, XV. yüzyıl başları, Celâyirli, TİEM:252, iç kapak (Ahmet Saim Arıtan'dan).

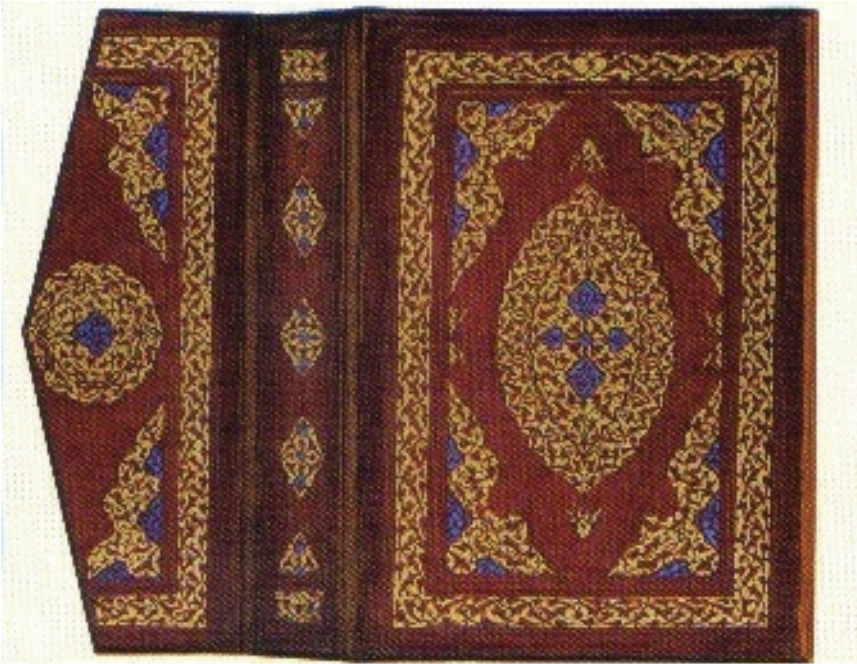

23.Kur'an-ı Kerim Cüzü, 1430-40, Timurlu, TİEM:564-570, dış kapak (Zeren Tanındı'dan).

24. Kur'ân-ı Kerîm, XV. yüzyıl II. yarısı, Osmanlı, TSMK, E.H. 61 (Ahmet Saim Arıtan'dan).

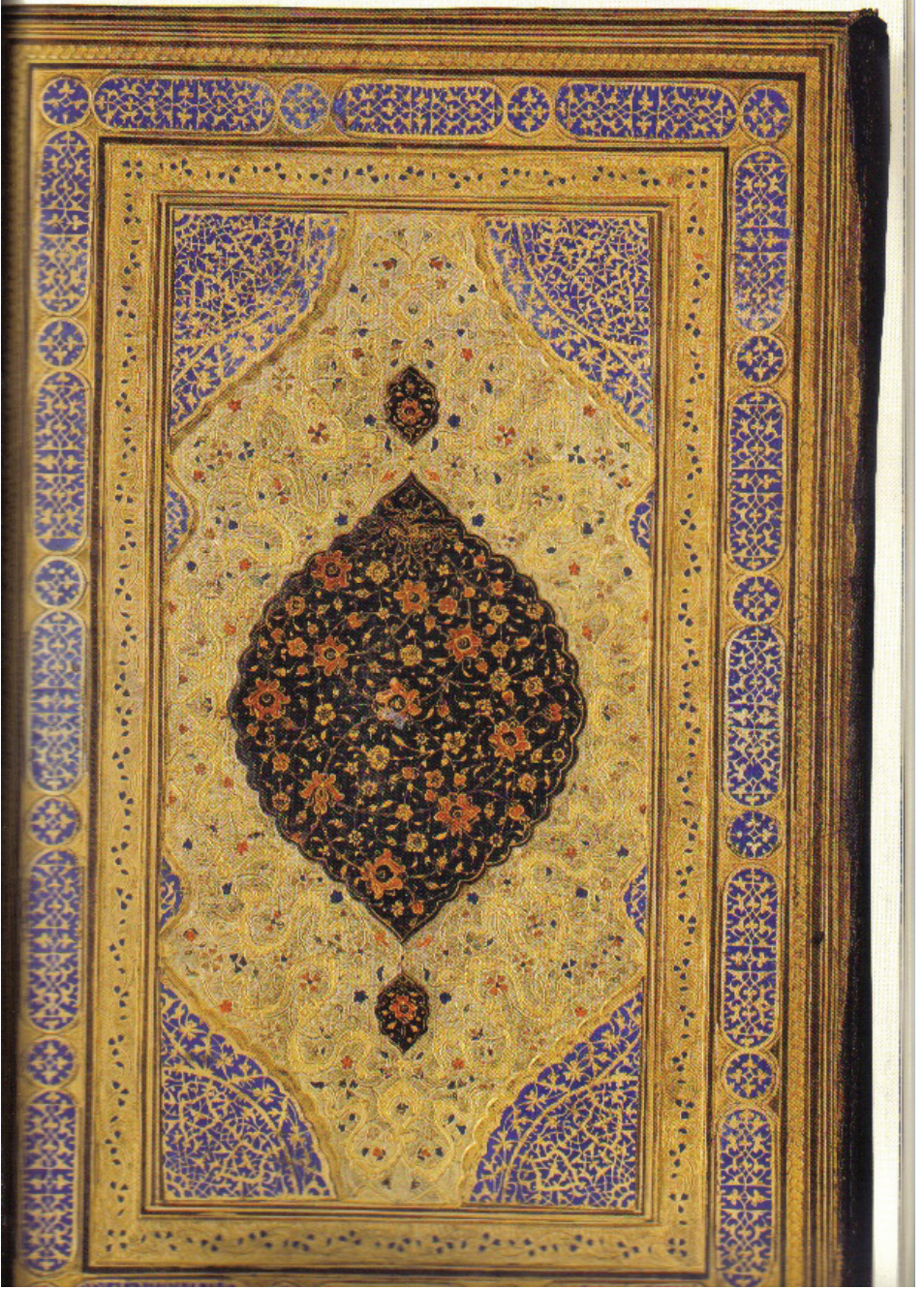

25. Kur'ân-ı Kerîm, XV. yüzyıl II.yarısı, Osmanlı, TİEM: 448, kat' iç kapak (Zeren Tanındı'dan).

26. Kur'an-ı Kerim, 1550-51, Safevî, TIEM: 512, dış kapak (Zeren Tanındı'dan).

27. Kur'an-ı Kerim, 1550-51, Safevî, TİEM: 512, kat' iç kapak (Zeren Tanındı'dan).

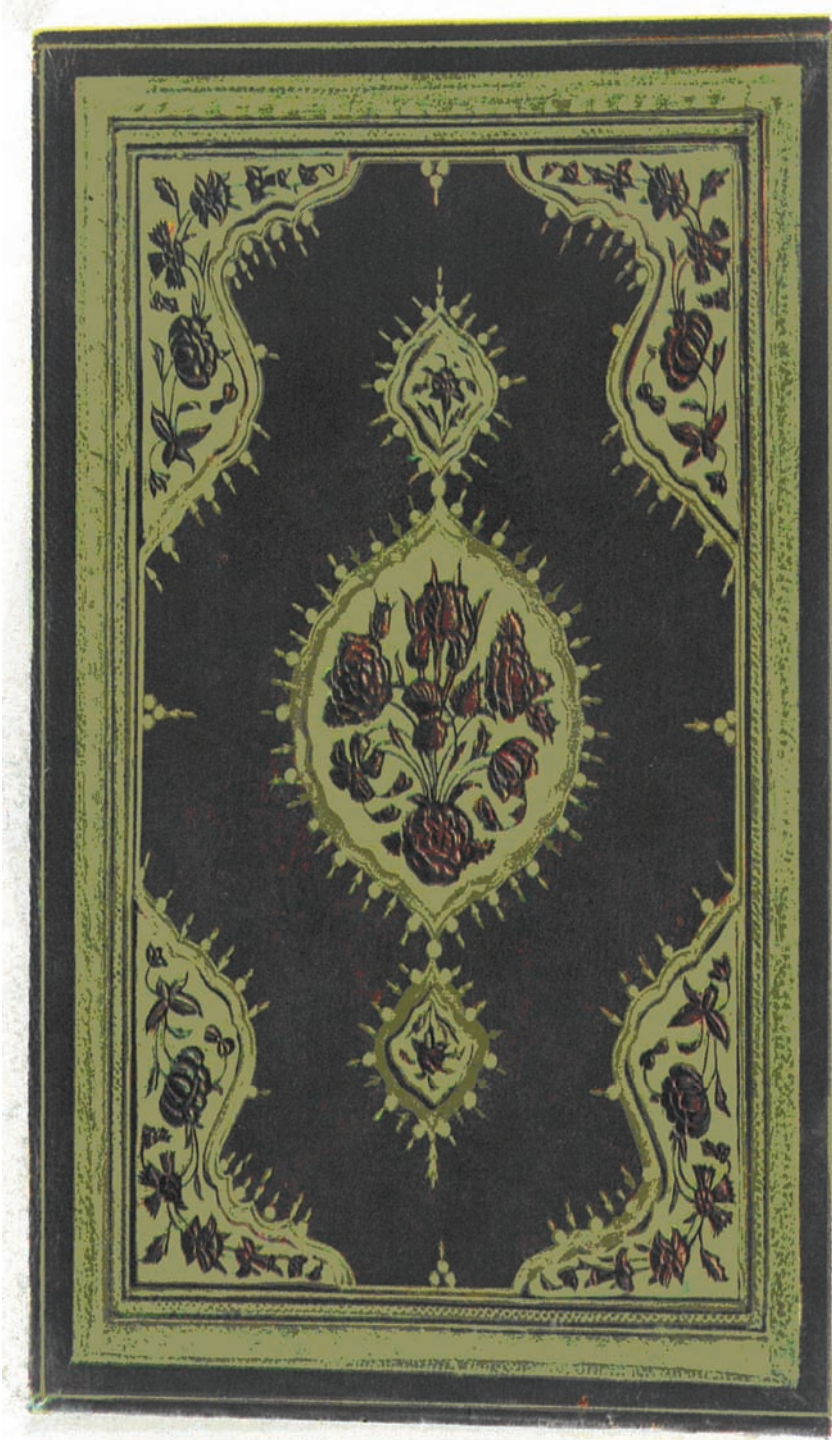
28. Kur'an-ı Kerim, 1644, Osmanlı, TİEM:535, dış kapak (Zeren Tanındı'dan).

29. Kur'ân-ı Kerîm, 1644, Osmanlı, TİEM:535, iç kapak (Zeren Tanındı'dan).

30. Kur'an-ı Kerim, 1715, Osmanlı, TSMK,E.H.:141, dış kapak (Kemal Çığ'dan).

31. Kur'ân-ı Kerîm, 1868, Osmanlı, Karaman Müzesi:736, dış kapak (Betül Ko-
ca'dan).